

Артеменко Т.Б.,
методист-практичний психолог
обласного центру практичної
психології та соціальної роботи

АЛГОРИТМ ДІЙ СПЕЦІАЛІСТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ У РОБОТІ З ПРОЯВАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Методичні рекомендації

Проблема поведінкових девіацій продовжує залишатися актуальною на сучасному етапі функціонування сім'ї та суспільства. Значна кількість запитів, яка надходить до фахівців та методичних служб, стосується подолання явищ насильства і жорстокості, інших дискримінаційних проявів у закладах освіти.

Саме на цих явищах ми зупинимося, описуючи послідовність дій фахівця психологічної служби, який працює з такими проблемами.

Почнемо з того, чого практичний психолог чи соціальний педагог не зобов'язаний робити у випадку виявленого насильства чи підозри про його вчинення. Він точно не зобов'язаний повідомляти ПМПК, доводити інформацію до дитячого психіатра чи невролога, шукати психотерапевта. Що ж тоді?

Найкраще, коли психолог чи соціальний педагог напише три заяви - директору закладу, у службу у справах дітей та в поліцію. Заява має стосуватися того факту, що у закладі він став свідком здійснюваного насильства або у нього є такі підозри. Заяви реєструються, всі три зареєстровані копії спеціаліст залишає собі. (Можна написати лише одну заяву – директору, але так робити варто тоді, коли є гарантії, що директор упродовж доби обов'язково сповістить про факт насильства ССД та поліцію. Також потрібно зазначити, що такі заяви не є обов'язком, який покладається виключно на працівника психологічної служби чи на працівника закладу освіти. Такі заяви, у відповідності до законодавства, може робити будь-яка дієздатна особа).

Практичний психолог (соціальний педагог) заповнює спеціальний бланк повідомлення про дитину (юнака) та заносить запис у журнал обліку звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми або загрозу його вчинення, якщо, звісно, до нього це не було зроблено (зразки документів затверджені наказом від 19.08.2014 № 564/863/945/577.).

Після цього він може діяти на свій розсуд. Важливо пам'ятати, що з моменту написання (реєстрації) заяви до служби у справах дітей відповідальність за координацію заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або загрози його вчинення цілком переходить до служби, і ні психолог, ні інший працівник, ні директор закладу освіти не координують відповідні заходи. Якщо ССД

не виконує своїх обов'язків та відмовляється координувати випадок, зацікавлені особи (будь-яка фізична, юридична особа чи група осіб) звертаються до прокуратури, яка, за законодавством, здійснює нагляд за дотриманням прав дітей. Звернення може бути письмовим чи усним, задокументованим працівником прокуратури.

Що ж тоді роблять директор та практичний психолог (соціальний педагог), інші педагоги? Діють у межах компетенції. Де це записано? У їхніх посадових обов'язках. Якщо не записано, варто переписати свої обов'язки та наново перезатвердити.

Які є варіанти подальших дій? Серед рекомендацій, які надає Міністерство освіти і науки, пропонується наступне. Психолог (соціальний педагог) проводить зустрічі з усіма учасниками конфлікту та складає два протоколи – 1-Н з потерпілим, другий – 2-Н – з кривдником. На основі отриманих даних фахівець складає план психологічної реабілітації жертви та її кривдника, особливо, якщо останнім виступає інший учень (учні) (студент (студенти)) закладу. За необхідності він залучає фахівця з місцевого центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (лист МОН від 28.10.14 № 1/9-557).

Якщо насилля не було одноразовим актом, а є таким, що повторюється, воно становить загрозу для життя та здоров'я дітей та має бути припинено правовим шляхом або будь-яким іншим законним шляхом. Для цього зацікавлені особи (батьки, адміністрація, педагоги, інші особи) можуть звернутися до прокуратури, правоохоронних органів та до суду. Судовий позов може мати різний характер і оскаржувати дії суб'єктів, які несуть відповідальність за ситуацію. Це може бути освітня структура, ССД, поліція (чи окремі представники цих структур), батьки дитини-кривдника тощо. Позов може містити, в тому числі, прохання винести рішення про примусове лікарське обстеження такої дитини чи юнака, про вибір для дитини-кривдника альтернативної форми навчання, яка би базувалася на врахуванні безпеки всіх учасників освітнього процесу тощо. Такою формою навчання може бути індивідуальна форма (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж) (див. ЗУ «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380). Готуючи позов, особа(и)-позивач(і) обґрунтовує(ють) його задокументованими фактами. Варто врахувати ту обставину, що ССД під час судового процесу представляє інтереси будь-якої дитини за законом, тобто, вона має одночасно захищати інтереси як постраждалого, так і кривдника. Це є етичною дилемою, яку буває складно розв'язати, та яка може впливати на кінцеве рішення суду.

Описані дії ніяким чином не дискримінують учасників освітнього процесу. Заходи, які застосовуються, направлені на захист як постраждалого, так і кривдника. Якщо говорити про механізми покарання, то вони можуть бути застосовані до структур чи осіб, причетних до навчання, виховання та супроводу дитини чи юнака та до батьків. Якщо особа, що здійснила насильство, досягла віку адміністративної чи кримінальної відповідальності (це вік, починаючи від 16-ти років, і, для кримінальної відповідальності, у окремих випадках з 14-ти), і при цьому, за визначенням, така особа є суб'єктом правопорушення чи злочину, вона також може нести покарання.

Разом з тим, при цивілізованому підході справа часто закінчується не покаранням, а рекомендаціями для сторін. Іноді цього буває достатньо, щоб сторона, яка отримала таку рекомендацію, почала більш відповідально та компетентно виконувати свої обов'язки та дотримуватись правових норм.

Складні випадки у педагогічні практики є насправді системною проблемою. Для її вирішення не підходять виключно психолого-педагогічні чи юридичні інструменти. Тут може бути доречною технологія кейс-менеджменту, де практичний психолог чи соціальний педагог є одним із фахівців, які входять до команди. Міждисциплінарне ведення випадку сьогодні є однією з центральних гуманітарних технологій та дозволяє надати первинну кризову допомогу неповнолітньому, який перебуває у важкій життєвій ситуації, зробити планомірні кроки в напрямку його соціальної адаптації. Метод ведення випадку спрямований на подолання фрагментації між системами соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, психологічної та юридичної допомоги, з якою соціально дезадаптований клієнт самостійно впоратися не в змозі. Стандарти міждисциплінарного ведення випадку були розроблені для працівників відділів соціального обслуговування населення та сімейної політики, що займаються безпосередньо проблемами профілактики сімейного неблагополуччя, захисту прав та інтересів неповнолітніх, та фахівців із соціальної роботи установ соціального обслуговування. Їх застосування можливе і в діяльності представників суміжних спеціальностей (психологів, соціальних педагогів, вихователів та медичних працівників), що беруть участь в роботі по веденню випадку в складі міждисциплінарної команди. Особливо складні випадки у роботі спеціалістів рекомендовано періодично виносити на супервізію чи інтервізію колег.

Які ще підходи можуть виявитися ефективними? Державно-громадське управління, яке зараз закріплене в законі, розширює повноваження громадянського суспільства щодо вимог, які висуваються до закладів освіти, в т.ч. до його безпеки. Батьківська громада, яка може створювати свої органи, має повне право висувати вимоги до діяльності школи, ПТНЗ, ВНЗ I-II р.а., перевіряти таку діяльність та вносити власні пропозиції. У випадку здійсненого у закладі насильства чи такої загрози громада насамперед може поцікавитися, яка документація ведеться у закладі освіти, чи є у закладі окремий план заходів з попередження та подолання насильства та жорстокості, чи, можливо, такий план включений до загального плану роботи закладу тощо. Запит варто робити письмово та оформлювати як «інформаційний запит», у цьому випадку заклад освіти як володілець інформації має надати відповідь у п'ятиденний термін. Запит може робити будь-який громадянин, група громадян чи організація без обов'язкового обґрунтування причини такого запиту. У випадку ігнорування запиту адміністрацією закладу особа надає скаргу до прокуратури чи органу місцевої влади.

Етичні питання стосунків у закладі освіти може регулювати також «Кодекс етики закладу освіти», або відповідний тристоронній договір чи інший аналог, який складається окремо для кожного закладу з урахуванням його специфіки та може бути

включеним до Статуту. До написання документу залучаються батьки, педагоги, психологічна служба, учні, студенти, представники місцевої громади. Дотримання кодексу (його аналогу) забезпечується діяльністю етичних комісій (комітетів), які створюються та обираються також з числа представників вище названих категорій. Діяльність комісій закріплюється внутрішніми документами закладу. Перед введенням у дію документ проходить публічне обговорення.

Написання тексту такого кодексу, договору чи їхніх аналогів є досить тривалою та громіздкою процедурою, яка має враховувати як особливості норм та традицій закладу, так і всі засадничі умови регулювання стосунків в освіті, сім'ї та суспільстві. При створенні такого документу його автори можуть опиратися на Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (14.12.1960 р.), Конвенцію про права дитини (02.09.1990 р.), Декларацію професійної етики Всесвітньої організації вчителів і викладачів (29.07.2001 р.), інші документи.

Практика успішних шкіл, ВУЗів, закладів професійної освіти, ефективних освітніх систем загалом доводить, що активна участь громади може виявитися тим дієвим важелем, який регулює право дітей та молоді на безпечну освіту.

Підготувала Т.Артеменко

05.09.2017